

ANDERS ARFWEDSON:

Kritiken av U68

Sekreterare Anders Arfwedson är kritisk mot U 68-utredningen, men inte kategoriskt avvisande som många andra är. En totaldimensionering av högskolan är ofrånkomlig, och principen att all högre utbildning skall vara yrkesinriktad är riktig. Det går inte att utbilda tusentals akademiker i ämneskombinationer som inte har någon arbetsmarknad.

U68:s förslag om utlokalisering av högskoleutbildningen till sammanlagt 19 orter måste däremot förkastas. Detsamma gäller förslaget om politikerdominerade högskolestyrelser. Arfwedson påpekar att man inte helt kan jämföra morgondagens högskola med gårdagens universitet. I den nya högskolan kommer inemot en tredjedel av varje årskull att få sin yrkesutbildning. De traditionellt akademiska ambitionerna får främst knytas till forskarutbildningen.

Den stora U68-utredningen, vars tegestensbetänkande på 800 sidor föreligger sedan ett drygt halvår, har inte oväntat blivit föremål för en omfattande kritik. "Ett verk av utbildningsbyråkrater", har man sagt, inte utan fog. "Ett dråpslag mot den högre utbildningen och forskningen", har det också hetat, vilket nog är en överdrift. Intresset har till den grad koncentrerats på de styrmedel utredningen föreslår, att många andra viktiga problem i sammanhanget tenderat att bli bortglömda. Debatten har på sina håll också präglats av viss brist på kännedom om vad U68 egentligen föreslagit. Det är visserligen mycket begärt att alla som engagerar sig i diskussionen om den högre utbildningens framtid skall ha läst de 800 sidorna betänkan-detext. Men debatten skulle nog vinna på att fler försökte tränga in i de problem, som ligger bakom utredningens förslag.

U68-utredningen tillsattes i ett skede som präglades av explosiv tillväxt av studerande, främst vid universitetens fria fakulteter. Mot en årlig tillströmning till universitet och högskolor om ca 7 000 i 1960-talets början stod år 1968 siffran 30 000. Denna utveckling borde ha kunnat förutses. 1960-talets stora skolreformer förde successivt upp allt fler studerande till en nivå som berättigade till inträde vid högre utbildningsanstalter. Kombinationen av ett gymnasium utan yrkesinriktning och fritt tillträde till universitetens fria fakulteter kunde egentligen inte ha lett till något annat än det som skedde. En sannskyldig flodvåg av studerande kana-

iserades via gymnasierna in i universitet.

U68:s allmänna målsättning, att försöka få grepp om den högre utbildningen såväl kvantitativt som ifråga om utbildningarnas inriktning, kan därför inte kritiseras. Dagens 10 000-hövdade skara av arbetslösa nyexaminerade akademiker är bevis nog för behovet av genomgripande reformer. Akademikerarbetslösheten är nämligen inte främst ett konjunkturellt, utan ett strukturellt problem. Vi hade drabbats av den, även om de senaste åren inte hade präglats av ekonomisk stagnation.

Däremot kan utredningen (eller snarare regeringen) kritiseras för det sätt varpå de nu föreslagna reformerna arbetats fram. U68:s inre cirkel har bestått av tre verkschefer (SÖ-chefen, AMS-chefen och universitetskanslern) och statssekreteraren i utbildningsdepartementet, som tillika varit ordförande. Det är möjligt att denna utredningskonstruktion, sett från regeringssynpunkt, varit effektiv. En sak är emellertid säker, och det är att metoden varit opsykologisk. Ingen enda tung representant för den högre utbildningen, som ju hela saken dock gäller, har fått vara med och ta ansvar för de förslag som läggs. (Jag bortser här från den avsatte Lunda- rektorn Per Stjernquist, som dels endast ingått i en av flera referensgrupper, dels varit så excentriska drag att han ingalunda kan ses som universitetens talesman). Om man planerar en radikal omstöpning av hela det högre utbildningsväsendet över huvudet på dem det främst berör, då skall man inte vänta sig förtjust bifall. Då blir

istället misstänksamhet och negativism den naturliga reaktionen.

Mycket kortfattat kan U68:s förslag sammanfattas i följande punkter:

All utbildning som bygger på genomgången gymnasieskola sammanförs till ett enhetligt administrativt begrepp — högskolan.

Högskolan dimensioneras för att i princip motsvara arbetsmarknadens efterfrågan på högskoleutbildade, vilket förutsätter att det fria tillträdet avskaffas och spärrar införs över hela linjen.

All högskoleutbildning blir i princip yrkesinriktad.

Den högre utbildningen decentraliseras ytterligare genom lokalisering av utbildning till ytterligare en rad högskoleorter (tillsammans med de nuvarande sammanlagt 19).

Samhällets grepp om den högre utbildningen förstärks. All högre utbildning på en och samma högskoleort får en gemensam högskolestyrelse med en majoritet av s k samhällsrepresentanter.

Kritiken från universitets- och högskolehåll (det gäller både universitetslärare och studenter) har inte minst skjutit in sig på den sista punkten. Men inte något av förslagen har gått fritt från kritik. Låt oss närmare skärskåda motiven bakom några av de viktigaste.

Dimensioneringen

Frågan om en spärr för tillträde till högre studier skall införas har mycket länge varit en stridsfråga. Det finns många, både bland konservativa och radikala, som häv-

dar att det fria tillträdet (med enbart den inskränkning som ligger i att man skall uppfylla vissa behörighetskrav) närmast är att betrakta som en demokratisk rättighet. Det anses vara vars och ens ensak att avgöra vad han vill studera och den resandes ensak om studierna leder till arbete efter examen eller ej.

Enligt min mening är det inte möjligt att tillämpa detta frihetsresonemang i ett läge där snart sagt alla medborgare har, eller lätt kan skaffa sig, behörighet för högre studier. Många riktar i dagens situation skarpa och berättigade anklagelser mot regeringen för att den passivt åsett en utveckling, som medfört att vi har över 10 000 arbetslösa akademiker här i landet. Men detta akademikeröverskott är, som jag redan nämnt, inte främst en följd av den ekonomiska stagnationen under de senaste åren, utan det är strukturellt betingat. Det är en följd av reformerna i underliggande skolformer. Jag tycker inte att det är konsekvent att kräva att regeringen skall bära ansvaret för arbetsmarknadsföljderna av sin utbildningspolitik, samtidigt som man förvägrar regeringen rätten att använda de planeringsinstrument, som är nödvändiga för att förhindra en allmän överproduktion av akademiker. Om man kräver full sysselsättning för akademikerna — och det gör man — måste man acceptera en planmässig dimensionering av den högre utbildningen.

Däremot finns det anledning att kritisera U68:s modell för dimensioneringen. Den bygger nämligen på principen att tillströmningen aldrig skall tillåtas sjunka un-

der den gräns, som svarar mot det prognosticerade behovet av framtida högutbildad arbetskraft, samtidigt som den inom vissa gränser accepterar tal som ligger högre. Det betyder att man alltid vill tillgodose arbetsmarknadens efterfrågan, men att det också är i sin ordning att utbilda fler än vad som behövs. Överskott av akademiker accepteras, men inte brist.

Vidare har U68 utgått från antagandet att det skall råda balans på akademikernas arbetsmarknad vid planeringsperiodens början 1976. Eftersom allt tyder på att vi istället kommer att ha ett stort ackumulerat överskott, kommer dimensioneringen att ligga i överkant. Även om det kan finnas skäl att ta till med viss marginal, är det uppenbart att vi också med U68:s planer kommer att fortsätta den nuvarande överproduktionen under 1970-talets andra hälft. Redan idag producerar många utbildningsvägar akademiker nästan utslutande "på lager". Det enda korrekтивet mot detta ligger i att den spontana efterfrågan på högre utbildning sjunker så långt, att man inte ens med stimulansåtgärder kan nå de siffror U68 satt upp.

Studieorganisationen

Enligt U68 bör all högre utbildning på grundutbildningsnivå vara yrkesinriktad. Om man bortser från att det även i framtiden skall finnas möjlighet att läsa enstaka kurser, innebär detta att all utbildning vid nuvarande filosofiska fakulteter skall läggas upp i form av genomtänkta utbildningslinjer, som alla syftar till att förbereda för ett visst yrke eller yrkesområde.

Det betyder att särskilda utbildningsnämnder, med ansvar för var sin sektor av högskoleutbildningen (t ex lärarutbildningar, administrativt-ekonomiska utbildningar, vårdutbildningar osv) kommer att få ett stort inflytande över utbildningens uppläggning. Också detta förslag har häftigt kritiserats. Man hävdar att utbildningen kommer att byråkratiseras. Det hävdas också att institutionerna kommer att förlora sin roll som förnyare av utbildningen och förmedlare av de färskaste forskningsrönen.

Jag tycker att denna kritik är överdriven. Sedan länge fungerar utbildningen vid fackhögskolorna enligt detta mönster — utan att någon veterligen slagit larm om byråkratisering och förstelning. Utbildningslinjerna vid de tekniska högskolorna byggs t ex upp med hjälp av kurser som hämtas från de olika institutionerna. Detta är nödvändigt om resultatet skall kunna bli en praktiskt användbar yrkesutbildning. Att det hittills inte fungerat så vid universitetens filosofiska fakulteter kan ju inte vara ett sakligt skäl för att avvisa systemet också för framtiden. Detta är tvärtom en nödvändig följd av kravet på yrkesinriktning av utbildningen.

Givetvis bör man vara på sin vakt när principerna skall omsättas i praktisk verklighet. Att utbildningarna organiseras i en medveten ordning med sikte på ett visst yrkesområde får inte innebära att kvalitetskraven eftersätts. Likaså är det viktigt att utbildningen inte "atomiseras" i en mängd småbitar utan möjlighet till sammanhang och fördjupning. Man bör heller

inte glömma, att den som av något skäl önskar kombinera ämnen i sin examen på ett alldeles eget sätt, enligt U68 har full frihet att göra detta. De utbildningslinjer, som skall byggas upp, innebär ingen tvångströja som alla tvingas ikläda sig.

Utlokaliseringen

Den föreslagna fortsatta utlokaliseringen till sammanlagt 19 högskoleorter har med rätta rönt stark kritik. Enligt U68 är det angeläget att föra utbildningen närmare de studerande. Skälet varför detta är angeläget anges vara, att då högskolan i framtiden kommer att betjäna en mycket större andel sk vuxenstuderande, är det av sociala skäl viktigt att se till att alla har tillgång till utbildning någorlunda nära hemorten.

Detta är ett av utredningens allra svagaste argument. Det skulle möjligen äga relevans om avsikten vore att erbjuda ett någorlunda fullständigt utbildningsutbud på alla de 19 orterna. Men det är av naturliga skäl inte möjligt. För alla de nya orter som föreslås gäller att utbildningsutbudet kommer att bli synnerligen smalt. Dessutom avser U68 inte att utlokalisera den traditionella universitetsutbildningen i nämnvärd utsträckning. Det är främst nya, kortare kurser samt utbildningar av det slag, som visserligen bygger på genomgången gymnasieskola men hittills inte räknats till högskoleutbildning, som skall lokaliseras till de nya orterna.

Därmed faller argumentet om närhet till utbildningen. Ty det är bara den som händelsevis råkar efterfråga en utbildning

som erbjuds i eller nära hans hemort, som har någon glädje av reformen. Alla andra tvingas, som hittills, att söka sig till de stora universitets- och högskoleorterna.

Det sägs också klart ut i U68:s betänkande, att allmänna lokaliseringpolitiska mål varit vägledande för förslaget snarare än utbildningspolitiska. Idén att bygga ut ett antal städer till högskoleorter med 3 000 à 4 000 studerande är från början dödfödd. Även om det inte är fråga om — som ibland antyds i debatten — att grunda nya universitet, måste nya högskoleenheter planeras i någorlunda stor skala. Det är tveksamt om den totala studerandevolymen alls kommer att räcka till för att fylla dessa nya orter med ens 3 à 4 000 studerande vardera. Erfarenheten visar, att de minsta orterna är de känsligaste vid en tillbakagång i studenttillströmningen. Redan Umeå universitet, som dock är ett universitet, har fått stark kännning av detta under de senaste två åren. Hur skall det då inte bli med orter som Halmstad, Kristianstad, Kalmar, Västerås m fl orter som nu föreslås bli utbyggda till högskoleorter?

Högskolestyrelserna

Strävan att närma universiteten och högskolorna till "samhället" (som om de stode utanför detta samhälle i stället för att vara en del av det, vilket givetvis är fallet) har lett U68 till att föreslå en otymplig form av högskolestyrelser, vilka skall bilda de högsta ledningsorganen på varje högskoleort. Hur irrationell den föreslagna ordningen är, framgår bl a av att hög-

skolestyrelsen i Stockholm skall förvalta 18 högskolor (inklusive Stockholms universitet), medan högskolestyrelsen i Östersund får nöja sig med att basa över den nyligen upprättade socialhögskolan därstädes plus eventuellt någon nytillkommande utbildning. Av detta skäl räknar man med att vid de större orterna delegera en stor del av förvaltningsansvaret till de enskilda högskolorna, vilka därigenom kommer att bilda sk förvaltningsenheter.

I högskolestyrelserna skall "samhällsrepresentanter" vara i majoritet. Det är tydligt att de kommunala skolstyrelserna fått stå modell. Motiven för denna konstruktion kan i korthet sammanfattas så, att man vill garantera dels en demokratisk kontroll över verksamheten, dels en lokal anknytning till bl a kommunen och arbetsmarknaden.

Dessa motiveringar är med förlov sagt generande svaga. I detta sammanhang finns inte de motiv för demokratisk kontroll o dyl som kan åberopas för t ex företagsstyrelsernas del. Högskolan är ju en del av den offentliga sektorn, den får sina resurser anvisade av riksdagen och är underställd ett centralt ämbetsverk (som kommer att heta UHÄ, Universitets- och högskoleämbetet). Offentlig insyn och kontroll lider vi sålunda ingen besvärande brist på. Vad den lokala anknytningen beträffar, är det en grotesk tanke att ställa det högre utbildningsväsendet under regionalt inflytande. Högskolorna har till uppgift att utbilda akademiker för hela landets behov — inte för det närmast omgivande näringsgeografiska upplandet. De

är inget fel att knyta representanter för bla näringslivet till högskolorna i någon form, om avsikten är att tillföra planeringsarbetet sakkunskap. Men detta önskemål är inget argument för U68:s styrelsekonstruktion.

U68:s högskolestyrelser borde därför först som sist avvisas som det ogenomtänkta förslag det är. Jag är också övertygad om att en stor remissopinion kommer att förkasta det. Samtidigt står det emellertid klart att politikerna i stor utsträckning bundit sig för någon form av politiskt inflytande på styrelsenivå. Frågan är då hur allvarligt man skall se på ett sådant politikerinslag.

Jag hör inte till dem som tror att detta är början till slutet för högre utbildning och forskning i Sverige. Farhågorna för att forskningen skulle komma att ställas under direkt inflytande av lokala kommunalpampar är med säkerhet överdrivna. Inte heller lär utbildningsplaneringen, annat än i mycket stora drag, läggas under ett direkt politikerinflytande. Högskolestyrelserna kommer förmodligen att ägna sig främst åt större frågor såsom samordning av befintliga resurser, byggnadsinvesteringar och dylikt.

Det ligger en fara i att alltför mycket fokusera intresset på högskolestyrelsernas makt, eftersom andra faktorer enligt min mening spelar större roll för utbildningens och forskningens villkor i framtiden — och de faktorerna bör inte skjutas i bakgrunden. För exempelvis utbildningsstandarden kommer behörighetsreglerna (som är under utredning) att spela en avgörande roll.

Mycket tyder på att behörighetsreglerna kommer att sättas så lågt, att förkunskaperna hos många studerande kommer att ligga avsevärt under den redan nu betänkligt låga nivån. Forskningen kommer å andra sidan att påverkas av bla en förändrad sammansättning av forskningsråden. Det finns krafter som arbetar på en politisering av forskningsråden, och skulle deras syften förverkligas finns det all anledning att hysa farhågor. Vill man styra utbildning och forskning från statsmakternas sida, finns det alltså effektivare vägar att gå än via de föreslagna högskolestyrelserna.

Vilka skall föra kulturarvet vidare?

Är alltså den massiva kritiken av U68 obefogad? Är U68 i själva verket bättre än sitt rykte?

Jag anser inte att kritiken som riktas mot U68 är obefogad. Det finns tvärtom mycket i U68:s förslag som bör rensas bort, innan en reform av det högre utbildningsväsendet i vårt land genomförs. Detta hade sannolikt också kunnat ske på ett tidigare stadium, om man låtit representanter för universitet och högskolor medverka i utredningsarbetet.

Men vilka skall då föra kulturarvet vidare, när universiteten blir "lokalt styrda yrkesskolor"? Hur blir det med vårt internationella anseende? Vad blir det egentligen för slags akademiker, dessa som skall utbildas på yrkesinriktade linjer under högskolestyrelsernas egid?

Jag tror att det här är viktigt att hålla vissa saker i minnet. Universiteten var,

tills relativt nyligen, en angelägenhet för en mycket liten minoritet. Vid sidan av att svara för forskningen, som sysselsatte något tusental personer, hade de begränsade uppgifter i form av utbildning av läkare, lärare, jurister och ytterligare några yrkesgrupper. Med 1960-talet har universiteten blivit en stor samhällssektor, med uppgift att utbilda inemot en femtedel av en årskull ungdomar.

Denna utveckling, som har sin motsvarighet också i en rad andra länder, kan inte försiggå utan att många traditionella begrepp ställs under omprövning. Kan vi, och bör vi, i detta nya läge ställa samma krav på universiteten som vi gjorde tidigare? Kan vi verkligen begära att universiteten och högskolorna skall utbilda 30 000 à 35 000 vetenskapligt skolade sanningssökare varje år? Räcker det inte om de producerar ekonomer, lärare, förvaltningspersonal, tekniker o s v med en utbildning som svarar mot de behov, som den arbetsmarknad ställer på vilken de allra flesta av dem skall verka?

Jag tror det är viktigt att göra klart

för sig, att grundutbildningen vid universitet och högskolor idag har detta som primär uppgift. De är och skall vara utbildningsanstalter för den högutbildade arbetskraft samhället behöver. Samtidigt skall de så långt detta är möjligt svara för en utbildningsmiljö som präglas av den nära kontakten med aktuell forskning, ger internationella utblickar, känner ansvar för kvalitén i utbildningen och rekryterar de forskarbegävningar som skall föra forskningen vidare. Men alla som utbildas vid universitet och högskolor kan inte bli kulturbärare i den exklusiva mening som vi tidigare förknippat med begreppet akademiker.

Våra ambitioner i detta avseende får vi flytta upp ett pinnhål, till forskarutbildningen. Det är på den nivån de akademiska traditionerna får möjlighet att leva vidare. Och om vi betänker att vi idag utbildar nästan lika många doktorer som vi för tjugo år sedan utbildade akademiker totalt, på alla nivåer, tycker jag inte att perspektivet är så skrämmande som det stundom utmålas.